

ТАҚРИЗИ

роҳбари илмӣ ба таҳқиқи диссертатсионии Субҳонзода Салоҳиддин Икром дар мавзуи «Ташаккул ва таҳаввули тасвири илмии олам дар афкори фалсафии гузашта», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03 – таърихи фалсафа (илмҳои фалсафӣ) пешниҳод шудааст.

Мубрамии мавзуи таҳқиқи диссертатсионӣ. Муаллифи рисолаи пешниҳодшуда – Субҳонзода Салоҳиддин Икром – ба омӯзиши яке аз масъалаҳои муҳим ва мубрами фалсафаи муосир, яъне масъалаи ташаккул ва таҳаввули тасвири илмии олам дар таърихи афкори фалсафӣ, рӯ овардааст. Ақтуалии мавзӯ дар он аст, ки дар шароити рушди босуръати илму техника ва тағйироти назариявӣ дар фалсафаи асрҳои XIX–XXI зарурати бознигарию решаҳои таърихии тасаввури илмӣ ва нақши он дар ташаккули ҷаҳонбинии муосир эҳсос мешавад.

Диссертант ба таври муфассал ва мунтазам равандҳои ташаккул ва тағйирёбии тасвири илмии оламо аз давраи антиқӣ то фалсафаи муосир баррасӣ намуда, нақши таълимоти Афлотун, Арасту, Ибни Сино, файласуфони асрҳои миёна ва мутафаккирони Ғарбро нишон додааст. Дар ин раванд, таваҷҷуҳи махсус ба таҳлили мақулаҳои кулл, махсус ва муҷаррад ҳамчун асоси методологӣ равона гардидааст. Маводи илмии рисола бо таҳлилҳои мантиқӣ ва муқоисавӣ ғанӣ гардонда шуда, дар онҳо робитаи равшан миёни ҷаҳонбинии фалсафии гузашта ва рушди илми муосир нишон дода мешавад. Муаллиф тавонистааст ҳалли назариявии масъалаи муҳимро дар сатҳи таърихӣ ва методологӣ пешниҳод намояд. Диссертатсия дорои сохтори мантиқӣ, услуби илмӣ ва истинодҳои кофӣ ба сарчашмаҳои аслий мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқ дорои навоарӣ буда, метавонанд дар таълими фанҳои фалсафа, таърихи

фалсафа ва методологияи илм, инчунин дар таҳияи дастурҳои таълимӣ истифода шаванд.

Субҳонзода Салоҳиддин Икром соли 2004 ба ихтисоси таърих ва ҳуқуқи факултети таърих ва ҳуқуқи ДДБ ба номи Носири Хусрав дохил шуда, онро соли 2009 бо дипломи аъло хатм намудааст. Фаъолияти кориашро ҳамон сол (2009) аз Коллеҷи омӯзгорӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав оғоз намуда дар ин мудат зери роҳбарии илмӣ Диноршоева З.М. дар мавзӯи «Ташаккули илми таърихи фалсафаи тоҷик дар Тоҷикистони Шуравӣ (солҳои 50-80-и асри XX)» ҷимоя намудааст.

Солҳои 2009-2010-кормӯзи кафедраи фанҳои гуманитарии Коллеҷи омӯзгорӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав, 2010-2015-раиси созмони ҷавонони коллеҷи омӯзгорӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав, 2015-2016-мушовир-оператори (методисти шуъбаи ғойибона) коллеҷи омӯзгорӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав, 2016-2020-мудири шуъбаи ғойибонаи Коллеҷи омӯзгорӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав, 2020-2021-мудири шуъбаи илм ва муносибатҳои байналмилалӣ ҳамзамон саромӯзгори кафедраи таърих ва ҷомеашиносии Коллеҷи омӯзгорӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав, 2021-2023-мудири кафедраи фалсафа факултети сиёсат ва идораи давлатӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав, 2023-2024-муовини декан оид илм ва инноватсияи факултети сиёсат ва идораи давлатӣ, 2024 то ин ҷониб мудири кафедраи фалсафа факултети сиёсат ва идораи давлатӣ ДДБ ба номи Носири Хусрав ифои вазифа менамояд.

Кори диссертатсионии Субҳонзода Салоҳиддин Икром аз муқаддима, ҷаҳор боб ва даҳ зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

Дар муқаддима мубрами мавзӯи таҳқиқи диссертатсионӣ асоснок карда шуда, дараҷаи омӯзиши масъалаи илмӣ арзёбӣ гардида, объект ва мавзӯи таҳқиқ, ҳадаф ва вазифаҳои он, асосҳои назарӣ ва методологӣ, навгониҳои илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ муайян карда шудаанд.

Дар боби якум «Асосҳои назариявӣю методологии баррасии тасвири илмӣ олам ва сарчашмаҳои он», аз ду зербоб иборат аст ба таҳкими пояҳои концептуалӣ ва мантиқии мафҳуми «тасвири илмӣ олам» бахшида шудааст ва ду самти калидиро дар бар мегирад, ки дар зербобҳои он баррасӣ мешаванд. Якум, тасвири илмӣ олам ҳамчун шакли махсуси дониши назариявӣ ва воситаи муттаҳидсозии донишҳои соҳавӣ тавзеҳ мегардад. Манзараи илмӣ натиҷаи умумисозӣ ва синтези дастовардҳои илм аст; принципҳои фалсафӣ ба он танҳо самт медиҳанд. Мақулаҳои кулл, махсус ва муҷаррад чун меҳвари тартибдиҳандаи маърифат шарҳ ёфта, мантиқ ва иерархияи онҳо барои тавзеҳи гузариш аз умумият ба мушаххас ва баръакс истифода мешавад. Нақши амалӣ-мадании ин категорияҳо дар илм, таълим ва ҳунар нишон дода шудааст. Дуюм, пойгоҳҳои онтологӣ ва гносеологии тасвири олам дар анъанаҳои Юнони Қадим (Фалес, пифагориён, элеатҳо, Демокрит, Сукрот, Афлотун, Арасту) ва идомаи шарқии онҳо (ал-Киндӣ, Ибни Сино) пайгирӣ мегардад. Афлотун универсалияҳоро воқеияти ибтидоӣ медонад; Арасту онҳоро шаклҳои дар ашё ҳузурдошта мешуморад; Ибни Сино низоми даҳгонаи категорияҳоро (ҷавҳар ва аъроз) устувор карда, мантиқи шинохтро ҳамчун заминаи умумифалсафӣ барои илм тавсеа медиҳад. Аз ин манзар, сатҳи онтологии тасвир ба ҳастӣ, сатҳи махсус ба ҷавҳар (субстансия) ва сатҳи муҷаррад ба мафҳумҳои гуногуни ифодаи объектҳо пайванд дода мешавад. Ҳамин тариқ, дар боби аввал масъалаи калидии робитаи фалсафа ва илмро тавассути модели категориявии «кулл-махсус-муҷаррад» ба як низом тавзеҳ медиҳад; манбаъҳои таърихиро ба дониши методологӣ мепайвандад; ва заминаи назариявӣ барои таҳқиқи минбаъдаи тасвири илмӣ олам дар қисматҳои баъдӣ таъмин мекунад.

Дар боби дуюм «Таҳаввул ва рушди афкор дар бораи тасвири илмӣ олам тавассути таснифи шаклҳои ҳастӣ дар таълимоти

файласуфони шарқию ғарбӣ», ки аз се зербоб иборат аст ба эволютсияи назарияҳои таснифи шаклҳои ҳастӣ (табиат, ҷомеа, шуур; материя–шакл; зарурат–тасодуф; макон–замон; сабабият ва ғ.) нигаронида шуда, нишон медиҳад, ки чӣ гуна ин таснифҳо манзараи илмии оламо дар анъанаҳои шарқӣ ва ғарбӣ шакл додаанд. Муҳтавои асосӣ ба инъикоси анъанаҳои шарқию ғарбӣ бахшида шуда, муайян менамояд, ки анъанаи шарқӣ аз Фирӯзӣ то Ибни Сино: таҳкими низоми категорияҳо (ҷавҳар ва аъроз), таркиби материя–сура, иртиботи ҳастӣ ва маҳият, дараҷаҳои вучуд; нақши мантиқ ҳамчун зербинои умумисозии донишҳои илмӣ буда, анъанаи ғарбӣ аз Арасту то схоластика, сипас фалсафаи нав ва классикаи олмонӣ: гузариш аз универсалияҳои илоҳӣ ба категорияҳои имманентӣ; таҳкими дуалҳо (қонун/қодиса, зарурат/тасодуф) ва ворид шудани макон–замони физикӣ ба тасвири илмӣ мебошад.

Таъсири илмҳои табиат (физикаи навин, биология, космология) ба боз тасниф кардани шаклҳои ҳастӣ ва мустаҳкам шудани робитаҳои байнисоҳавӣ дар моделсозии манзараи илмӣ.

Натиҷаи асосӣ ин пешниҳоди модели муқоисавии «кулл–махсус–мучаррад» барои пайвастании таснифҳои шарқӣ ва ғарбӣ; нишондоди механизми гузариш аз таснифоти онтологӣ ба манзараи илмии олам ҳамчун синтези назария ва далел; тавзеҳи нақши категорияҳои ҷавҳар, сабабият, макон–замон, зарурат–тасодуф дар стандартсозии донишҳои илмӣ.

Боби дуюм нишон медиҳад, ки таснифи шаклҳои ҳастӣ — аз универсалияҳои асримиёнагӣ то категорияҳои Кант ва диалектикаи Гегел — механизми ташаккули тасвири илмии олам аст; мафҳумҳо ба сатҳи «кулли мушаххас» расида, воқеиятро дар як воҳиди системавӣ муттаҳид мекунанд ва роҳро барои таҳқиқоти минбаъда боз менамоянд.

Арзиши ин боб дар он аст, ки матни он мероси шарқию ғарбӣ ва талаботи методологии илмҳои муосирро меپайвандад;

классификацияҳои ҳастиро ба забони категорияҳо муттаҳид карда, барои таҳлили минбаъдаи боби сеюм (онтологияи тасвири илмӣ) заминаи устувор фароҳам меорад.

Дар боби сеюм «Ҷанбаҳои онтологӣ, гносеологӣ ва методологии ҷаҳоншинохтии тасвири илмӣ олам», ки аз се зербоб иборат аст манзараи илмӣ оламо дар се сатҳи пайвандӣ - онтологӣ, гносеологӣ ва методологӣ-бо қолаби «кулл-махсус-мучаррад» меомӯзад, инъикос мешаванд.

Дар ҳастишиносӣ се мафҳум: «ҳастӣ → ҷавҳар → фард» баррасӣ мешаванд. Кулл (умумӣ): тавассути категорияи ҳастӣ пояи умумибунёд муаррифӣ мешавад; ин сатҳ тартиб ва яклухтии воқеиятро ифода мекунад. Махсус: тавассути ҷавҳар (субстансия)-тарзи зуҳури ҳастӣ, манбаи иртиботҳои сабабию натиҷавӣ ва ташаккули сохтор. Мучаррад (ягона): сатҳи объектҳои инфиродӣ, ки маънои кулло дар шаклҳои маҳдуд таҷассум меkunанд.

Афкори онтологӣ нишон медиҳад, ки тасвири илмӣ олам бар авлавияти «ҳастӣ» бунёд ёфта, «ҷавҳар» воситаи амалӣ шудани он дар гуногуншаклии объектҳо мебошад. Дар маърифатшиносӣ ва методология се ҷабҳа: «қонун-принсип-амал» баррасӣ мешаванд, ки умумӣ: қонунҳои фарогири ҳаракати ҳастӣ (ягонагӣ ва муборизаи зиддиятҳо; гузариши миқдорӣ→сифатӣ; инкори инкор); махсус: қонунҳо ва назарияҳои соҳай (табиат, ҷомеа, тафаккур) ҳамчун шаклҳои мушаххаси амалӣ шудани умумият. Мучаррад: қонунҳои алоҳида/моделҳо/мисолҳо, ки робитаҳои мушаххасро нишон медиҳанд. Методологӣ: маҷмӯи принципҳо барои тавзеҳи қонуниятҳо (низоммандӣ, сабабият, таҳлилу синтез, идеализация, моделсозӣ) ва пайваст кардани сатҳҳои умумӣ-махсус-мучаррад дар таҳқиқоти воқеӣ. Хулоса дониш ҳангоми гузариш аз умумӣ ба махсус ва аз он ба мучаррад ба низоми

воҳид табдил меёбад; категорияҳо нақши «оптикаи методологӣ»-ро иҷро мекунанд.

Боби сеюм нишон медиҳад, ки манзараи илмӣ олам танҳо дар ҳузури ҳамзамонии се сатҳ устувор мешавад: «ҳастӣ» (кулл) тартиб медиҳад, «ҷавҳар» (махсус) амалӣ менамояд, «инфироӣ/мафҳум» (мучаррад) таҷассум мекунад - ва ҳамин сегона методологияи шинохти илмиро ба як низоми муттаҳид табдил медиҳад.

Дар боби чорум «Мақулаҳои фалсафӣ ҳамчун ҷузъҳои сохтори тасвири илмӣ олам дар Ғарби муосир», ки аз ду зербоб иборат аст умумияти мақулаҳо дар фалсафаи охири асри XIX– ними аввали асри XX мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд. Бори аввал дар бораи «ҳастӣ» ҳамчун пояи куллии тасвир; гузариш аз метафизикаи классикӣ ба таҳлили таҷриба, шуур ва сохторҳои илм нишон дода мешавад.

Равияҳои гуногун, бо вучуди ихтилоф, ба авлавияти сатҳи умумӣ (ҳастӣ/сохтори умумӣ) таъяс мекунанд; махсус - қонун/структура/қишр; мучаррад - факт, феномен, таҷрибаи инфироӣ ё формулаи забонӣ мебошад.

Хулоса мешавад, ки постмодернизм сатҳҳои ҷудо нигоҳ медорад, аммо маҳалли куллро ба забон/дискурс, махсусро ба конфигуратсияҳои таърихӣ (эпистема) ва мучаррадро ба матн таъбир медиҳад.

Дар хулоса ва пешниҳодҳо натиҷаҳои асосии таҳқиқи илмӣ ҷамъбаст гардидаанд.

Нуктаҳои илмӣ ва натиҷаҳои диссертатсия илман асоснок буда, бо далелҳои муътамади назариявӣ-методӣ ва таҳлилий мустаҳкам карда шудаанд. Муҳтавои асосии диссертатсия дар мақолаҳои илмӣ нашргардида ва баромадҳои муаллиф дар конфронсҳои сатҳи гуногун инъикос ёфтаанд.

Хулоса, диссертатсияи Субҳонзода Салоҳиддин Иқром дар мавзӯи «Ташаккул ва таҳаввули тасвири илмӣ олам дар афкори фалсафии

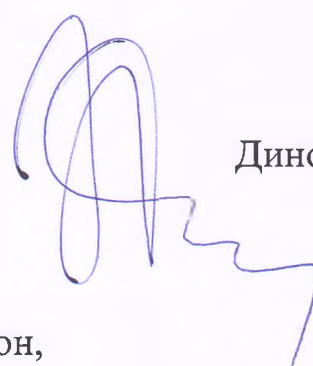
гузашта», ба талаботи тартиби додани дараҷаҳои илмӣ (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июли соли 2021, № 3) ва Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия ва автореферати диссертатсия (қарори Раёсати Комиссия олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 марти соли 2022, №3) ҷавобгӯ буда, ҷиҳати сазовор гардидан ба дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.03 – таърихи фалсафа барои Ҳимоя пешниҳод карда мешавад.

Мушовири илмӣ:

доктори илмҳои фалсафа, дотсент

«20» июни соли 2025.

Диноршоева З.М.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,

шаҳри Душанбе, хиёбони Рудаки 33

телефон (+992 902222886), E-mail: _____

Имзои Диноршоева З.М.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳои Институти фалсафа,

сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А.Баҳоваддинови АМИТ

Абдурахмонзода Б.

«20» июни с. 2025

